

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΟΝΑΔΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η ΕΛΛΑΔΑ Η ΕΥΡΩΠΗ & Ο ΚΟΣΜΟΣ

Μελέτες για την Ευρωπαϊκή
και Διεθνή Πολιτική

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

Η ΕΛΛΑΔΑ, Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ • ΤΕΥΧΟΣ 7

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Μονάδα Έρευνας για την Ευρωπαϊκή και Διεθνή Πολιτική

Συντονιστής: Σωτήρης Ντάλης

Λ. Δημοκρατίας 1, 85132 Ρόδος • Τηλ.: 22410 99337 • Email: ntalis@aegean.gr

ΜΟΝΑΔΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Συνεργάτες:

Πάννης Γούναρς, *Διδάκτωρ Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*

Γώργος Δικαίος, *ΠΜΣ Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, ΕΚΠΑ*

Δανάη Κωνσταντινίδου, *ΠΜΣ Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, ΕΚΠΑ*

Χρήστος Μπαξεβάνης, *Διδάκτωρ Νομικής ΑΠΘ*

Βασιλική Παπαδημητρίου, *Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Πολιτικές, Οικονομικές και Διεθνείς Σχέσεις»*

Μαρία Φλάγκου, *Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Πολιτικές, Οικονομικές και Διεθνείς Σχέσεις»*

Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ

Copyright © 2016, Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ

Νικητάρ 2, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 210 38.22.496, 210 38.38.020, Fax: 210 38.09.150

Email: papazisi@otenet.gr, Site: www.papazisi.gr

Επιμέλεια: Σωτήρης Ντάλης

Σελιδοποίηση, μακέτα εξωφύλλου: Περιγραφή

ISSN: 2241-6838

Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο χωρίς σχετική άδεια του εκδότη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΑΣΟΣ ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ

Ξέρουμε; Σκεφτόμαστε; Θέλουμε;

Ομιλία στην Ρόδο την 1η Ιουνίου 2016 σε εκδήλωση που διοργάνωσε η Μονάδα Έρευνας για την Ευρωπαϊκή Διεθνή Πολιτική του ΤΜΣ 7

ΣΩΤΗΡΗΣ ΝΤΑΛΗΣ

Αναζητώντας μια συνεκτική και αποτελεσματική δράση της ΕΕ στη διεθνή σκηνή

Τα εμπόδια, οι προοπτικές και η συμβολή της Συνθήκης της Λισσαβώνας 15

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΞΕΒΑΝΗΣ / ΜΑΓΙΑ ΜΠΟΥΚΑΛΗ

Το ελληνικό σύστημα ασύλου σε δοκιμασία

Η ευρωτουρκική συμφωνία, η έκδοση των «Β» και οι 60.000 «εγκλωβισμένοι» 25

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΤΕΝΑΣ

Η πολιτική Ομπάμα σε Ιράκ και Αφγανιστάν.

Μια κριτική αποτίμηση 30

ΞΑΝΘΗΣ ΑΓΑΠΗΤΟΣ / ΣΤΕΦΑΝΑΚΗΣ ΜΑΝΟΛΗΣ Ι.

Κυμισάλα, ένα εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο στην κατεύθυνση

της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης 39

Διεθνείς σχέσεις και διεθνείς πολιτική

Ο Πώργος Κόκκινος, η Έλενα Γιαννίκη και ο Βασίλης Καπετανγιάννης γράφουν

για το βιβλίο του Σωτήρη Ντάλη, Από τις Διεθνείς Σχέσεις στη Διεθνή Πολιτική. 56

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ / ΕΛΛΗ ΛΕΜΟΝΙΔΟΥ / ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΙΜΟΥΡΤΖΗΣ / ΣΩΤΗΡΗΣ ΝΤΑΛΗΣ

Ιστορικά τραύματα και ευρωπαϊκή ιδέα 63

ΒΙΒΛΙΑ 65

— Loukas Tsoukalis

In Defence of Europe. Can the European Project Be Saved? [γράφει ο Στ. Κασιμάτης]

— Θάνος Βερέμης

Βαλκάνια: Ιστορία και κοινωνία. Ένα πολύχρωμο υπόδειγμα εθνικισμού [γράφει ο Ν. Βατόπουλος]

— Μαριάνθη Γεωργαλίδου – Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης

Γλωσσική και Κοινωνική Ετερότητα στη Δωδεκάνησο του 20ού αιώνα

— Κλερ Ροντιέ (με τη συμμετοχή της Κατρίν Πορτιβέν)

Μετανάστες @ Πρόσφυγες, Απαντήσεις σε αναποφάσιστους, ανήσυχους και επιφυλακτικούς [γράφει η Χ. Κόντου]

— Luc Ferry

Η ωραιότερη ιστορία της φιλοσοφίας

— Τάσος Γιαννίτσης & Σταύρος Ζωγραφάκης

Ανισότητες, φτώχεια, οικονομικές ανατροπές στα χρόνια της κρίσης

Κυμισάλα, ένα εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο στην κατεύθυνση της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης

ΙΑΝΘΗΣ ΑΓΑΠΗΤΟΣ

Διδάκτορας Πανεπιστημίου Αιγαίου
Προϊστάμενος Π.Υ. Τουρισμού Δωδεκανήσου / Υπουργείο Τουρισμού

ΣΤΕΦΑΝΑΚΗΣ ΜΑΝΟΛΗΣ Ι.

Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας - Νομισματικής
Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών / Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Η ΚΥΜΙΣΑΛΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΤΗΣ

Η περιοχή της Κυμισάλας (εικ. 1), ορεινή, πυκνά δασωμένη και γεμάτη άγρια ομορφιά, βρίσκεται περίπου 70 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της πόλης της Ρόδου (εικ. 2), στην περιφέρεια της Δημοτικής Ενότητας Αταβύρου. Μικρά εύφορα λεκανοπέδια, λόφοι, κοιλάδες και ένα απέραντο δάσος, δημιουργούν ένα τοπίο εξαιρετικού φυσικού κάλλους, στο οποίο δεσπόζει ο επιβλητικός ορεινός όγκος του Ακραμίτη. Εκεί σώζονται τα κατάλοιπα του αρχαίου Δήμου των Κυμισαλέων της Ρόδου, ενός από τους νοτιότερους Δήμους της άλλοτε εύρωστης Καμίου.

Από το 2006 στην περιοχή διεξάγεται συστηματική αρχαιολογική έρευνα από το Τμήμα Με-

Εικόνα 1: Άποψη της ευρύτερης περιοχής της Κυμισάλας από νότια. Πηγή: Αρχαιολογική Έρευνα Κυμισάλας.

σογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου και την Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, με σκοπό τον εντοπισμό των διάσπαρτων μνημείων και αρχαιολογικών θέσεων της Κυμισάλας, τη συστηματική ανασκαφή των σημαντικότερων από αυτά και, μεσοπρόθεσμα, την ανάδειξη του χώρου.

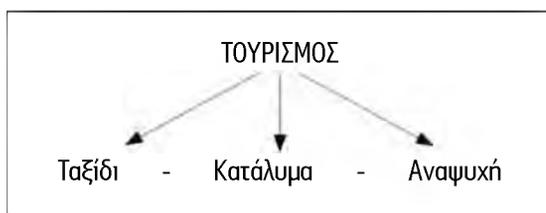
Η εννεαετής έρευνα έχει καταδείξει ότι η έκταση που καταλαμβάνουν σήμερα οι αρχαιότητες

Εικόνα 2: Χάρτης της νήσου Ρόδου.

αναπτύχθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.⁸ Το τουριστικό ρεύμα έφτασε στο απόγειό του με την ανάπτυξη των μέσων συγκοινωνίας και επικοινωνίας και τώρα με το διαδίκτυο, όπου η απόσταση εκμηδενίστηκε υπέρ του καταναλωτή. Γιατί ο επισκέπτης είναι καταναλωτής ενός άυλου εξαγωγίμου προϊόντος, ο οποίος επισκεπτόμενος έναν τουριστικό προορισμό, «αγοράζει» εμπειρίες, τις οποίες μεταφέρει στο τόπο καταγωγής του.

Ο Τουρισμός είναι η σύγκλιση των εννοιών του Ταξιδιού, του Κατάλυματος και της Αναψυχής (σχήμα 1). Αυτό το τρίπτυχο αφενός συνθέτει τον κορμό της τουριστικής βιομηχανίας, αφετέρου απεικονίζει τη διασπορά ή τις συγκεντρώσεις των τουριστικών ροών από το κέντρο προς τις περιφερειακές χωρικές ενότητες⁹.

Σχήμα 1: Η διάθρωση του τουρισμού σχηματικά σύμφωνα με το τρίπτυχο του D. Deffert (πηγή: Βαρβαρέσος 1999, 22)

Συνεπώς, ο τουρισμός μέσα από τις πολυποικίλες μορφές του μπορεί να συμβάλει στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος, στην ανακάλυψη νέων θέσεων εργασίας, στην τόνωση της περιφέρειας, στην κατασκευή υποδομών και αναδομών οι οποίες ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα ενός τόπου. Όμως, εάν ο τουρισμός δεν αναπτυχθεί με προϋποθέσεις και άναρχα, τότε προκαλεί αρνητικές επιδράσεις στο δομημένο και φυσικό περιβάλλον, ασκεί πληθωριστικές πιέσεις στη οικονομία της περιοχής, στη στρεβλή υπεραξία των ακινήτων¹⁰, στη συρρίκνωση της γεωργικής γης, στην αλλοτρίωση των πολιτιστικών δεδομένων και κυρίως στην κοινωνική ανατροπή με στόχο την κερδοφορία εντός πλαισίου της λεγόμενης μονοκαλλιέργειας.

Ο στόχος μιας τουριστικής κατεύθυνσης είναι να λαμβάνει μέτρα κοινωνικής, περιβαλλοντικής και οικονομικής διάστασης, ώστε το αποτέλεσμα να μην είναι μονοδιάστατο και ανισόρροπο, αλλά να συνυπάρχουν αλληλεξαρτώμενες ενέργειες

και δράσεις από πολλούς επί πολλών θεμάτων, με στόχο τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.¹¹

Ένας από τους δείκτες, ο οποίος οφείλει να συνεκτιμάται, είναι η *φέρουσα ικανότητα*¹² του χώρου, χωρίς να διαταράσσεται η ισορροπία της ποιότητας ζωής των μονίμων κατοίκων. Αυτή η σύνθεση αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα θέματα των ειδικών ώστε να «ανακαλυφθούν» τα όρια της τουριστικής ανάπτυξης, μέγεθος που μπορεί να αποτελέσει τη βάση του «αιφόρου τουρισμού», τουρισμού που γεννήθηκε από τους πυλώνες της αειφορίας (οικονομία - περιβάλλον - κοινωνία) από τη γνωστή έκθεση του Brundtland¹³.

Στη Διάσκεψη του Ρίο της Βραζιλίας, το 1992, για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, επαναπροσδιορίζεται η σχέση περιβάλλοντος και ανάπτυξης και συντάσσεται η γνωστή Agenda 21, που αποτέλεσε βασικό οδηγό για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης. Η Διακήρυξη του Ρίο έβαλε τις βάσεις της συμφιλίωσης της περιβαλλοντικής προστασίας με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη πάνω σε ένα διάλογο προτεραιοτήτων με πολιτική χρεία¹⁴. Αυτή η Agenda 21, μεταφέρθηκε και στον τουριστικό τομέα ως «*Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry: Towards Environmental Sustainable Development*»¹⁵.

Μέσα από το σύνολο των επιδιώξεων της αειφόρου ανάπτυξης γεννήθηκε ένα πλαίσιο που οικοδόμησε την ιδέα αυτή και στον χώρο του τουρισμού. Και σύμφωνα με το παρακάτω σχήμα (σχήμα 2) απέφερε ένα σύνολο ευεργετικών καταστάσεων στο πεδίο της κοινωνικοοικονομικής εικόνας του τόπου δραστηριότητας. Η άνθιση νέων θέσεων εργασίας, η εξάπλωση ευκαιριών εργασίας, η αύξηση εισοδημάτων και προϊόντων, νέων βιοτεχνιών, η ενίσχυση της διαφορετικότητας από το μοντέλο του μαζικού τουρισμού, η ολοκλήρωση της τοπικής οικονομίας με την προαγωγή της αίγλης της κοινότητας και την επιτυχία υψηλότερης ποιότητας ζωής για τον τοπικό πληθυσμό, έδωσαν τις δυνατότητες για μία νέα μορφή του τουριστικού στοιχείου.

Οι αρχές της αειφόρου ανάπτυξης παρέδωσαν ένα εννοιολογικό οπλοστάσιο στον αειφόρο τουρισμό, το οποίο αποτελεί και θεμέλιο της αναπτυξιακής κατεύθυνσης όλων των στρατηγικών

του τουρισμού. Το δίλημμα που μπαίνει είναι κατά πόσον είναι επιτυχημένη αυτή η πορεία, που ξεκίνησε το 1987 μέχρι σήμερα, δεδομένου ότι τα συμφέροντα της οικονομίας των αγορών και του τουρισμού έρχονται συχνά σε αντιπαράθεση με το περιβάλλον και την οικολογική του διάσταση.

Σχήμα 2: Τα πλεονεκτήματα του βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Πηγή: <http://www.slideshare.net/reymarieoohlala/sustainable-Tourism-development>

Με το παραπάνω δεδομένο ως αειφόρος τουριστική ανάπτυξη περιγράφεται «ο τύπος της τουριστικής ανάπτυξης που δραστηριοποιείται ισόρροπα στην τοπική, κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική και περιβαλλοντική δομή της κάθε τουριστικής περιοχής, διαμορφώνοντας παράλληλα όρους (υπηρεσίες, υποδομές, τεχνογνωσία) για τη συνεχή ανατροφοδότηση της»¹⁶.

Το πλαίσιο που μπορεί να στηριχθεί ο Αειφόρος Τουρισμός σύμφωνα με τους Κοκκώση και Τσάρτα είναι¹⁷:

- Ειδικός σχεδιασμός για την ισορροπία των τριών πυλώνων της αειφορίας
- Ενίσχυση όλων των μέτρων σε όλα τα επίπεδα διοίκησης
- Ειδικό θεσμικό πλαίσιο για την Αειφόρο Τουριστική Ανάπτυξη με τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας
- Μέτρα προώθησης και πολιτικών που συμβάλουν στην προστασία και την ανάδειξη του τοπικού φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος.
- Χρήση των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού ως βασικό άξονα της τοπικής τουριστικής ανάπτυξης στην πορεία για την Αειφόρο Τουριστική Ανάπτυξη.

Σύμφωνα με το διεθνές Συνέδριο στο Σαντιάγκο της Χιλής το 1999, τα μέλη του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού¹⁸ επικύρωσαν τον Κώδικα Δεοντολογίας του Τουρισμού (Global Code of Ethics for Tourism), τις αρχές δηλαδή που θα πρέπει να διέπουν τις σχέσεις όλων των φορέων του τουρισμού¹⁹. Η χρήση αυτού του Κώδικα θεωρητικά θα ελαχιστοποιήσει τις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον και στην πολιτιστική κληρονομιά και θα μεγιστοποιήσει τα οφέλη για τους κατοίκους των τουριστικών προορισμών, αφού οι προβλέψεις για τα επόμενα χρόνια είναι η μεγέθυνση του Διεθνούς Τουρισμού. Ο κώδικας αυτός προωθεί έναν κανόνα δεοντολογίας για τις σχέσεις μεταξύ επισκεπτών, ντόπιων και Ο.Τ.Α. στη κατεύθυνση προστασίας πόρων με υπεύθυνο περιβαλλοντικό και κοινωνικό χαρακτήρα²⁰.

Επιγραμματικά οι δέκα (10) αρχές του Κώδικα Δεοντολογίας²¹ είναι:

1. Η συμβολή του τουρισμού στην αλληλοκατανόηση και το σεβασμό μεταξύ των κοινωνιών και των λαών.
2. Ο τουρισμός ως φορέας ατομικής και συλλογικής ολοκλήρωσης.
3. Ο τουρισμός παράγοντας στήριξης της Βιώσιμης Ανάπτυξης (ισόρροπη ανάπτυξη μεταξύ των πυλώνων: της οικονομικής ευμάρειας, του περιβαλλοντικού σεβασμού, της κοινωνικής συνοχής).
4. Ο τουρισμός ως χρήστης της πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας και παράγοντας που συμβάλλει στην ανάπτυξή της. Οι τουριστικοί πόροι αποτελούν κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και ως εκ τούτου:
 - Η τουριστική πολιτική και δραστηριότητα θα πρέπει να διεξάγονται με σεβασμό προς την καλλιτεχνική, αρχαιολογική και πολιτιστική κληρονομιά, τις οποίες πρέπει να προστατεύουν και να τις μεταβιβάζουν στις επόμενες γενιές, με ειδική φροντίδα να αφιερωθεί στη διατήρηση και αναβάθμιση των μνημείων, των ναών και των ιστορικών αρχαιολογικών χώρων.
 - Οικονομικοί πόροι, οι οποίοι προκύπτουν από επισκέψεις στους πολιτιστικούς χώρους και στα μνημεία, θα πρέπει, έστω και εν μέρει, να διατίθενται για την διατήρηση, διαφύλαξη,

ανάπτυξη και τον εξωραϊσμό αυτής της κληρονομιάς.

— Η τουριστική δραστηριότητα θα πρέπει να σχεδιάζεται με τέτοιο τρόπο που να επιτρέπει στα παραδοσιακά πολιτιστικά προϊόντα, τη χειροτεχνία και την λαϊκή παράδοση να επιβιώσουν και να ανθίσουν και όχι να εκφυλίζονται και να τυποποιούνται.

1. Τουρισμός, επωφελής δραστηριότητα για τις φιλοξενούσες χώρες και τις κοινωνίες τους.
2. Υποχρεώσεις των εμπλεκόμενων στην τουριστική ανάπτυξη.
3. Δικαίωμα στον Τουρισμό.
4. Ελευθερία στις τουριστικές μετακινήσεις.
5. Δικαίωμα των εργαζομένων και των επιχειρηματιών στον τουρισμό.
6. Εφαρμογή των αρχών του παγκόσμιου κώδικα ηθικής στον τουρισμό.

Είναι γεγονός ότι η παγκόσμια κοινότητα δι-απλώνοντας την διέγερση του ρεύματος του μαζικού τουρισμού και την συνεισφοράς του στο ΑΕΠ κάθε χώρας από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, προσπάθησε να λάβει μέτρα τηρώντας τις αρχές της ισορροπίας της αειφόρου ανάπτυξης. Στο πλαίσιο μιας ανοικτής και φιλελεύθερης διεθνούς οικονομίας, κάθε πρωτοβουλία που υιοθετεί τις αρχές της αειφορίας προσκαλεί τη συμμετοχή όλων των φορέων δημόσιου ή ιδιωτικού δικαίου στον τελικό στόχο, ο οποίος είναι ο ποιοτικός τουρισμός στη βάση των αξιών του σεβασμού του περιβάλλοντος, στην ήπια οικονομική προσαρμογή και την κοινωνική συνοχή του ήθους και των τοπικών εθίμων.

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Αξίζει να σημειωθεί ότι και η Ευρωπαϊκή Ένωση αποδίδει εξέχουσα πολιτική σημασία στον τομέα του Τουρισμού από την δεκαετία του 1980, για να φτάσουμε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1991) και του Άμστερνταμ (1997) σε συμφωνία για την προώθηση της ελεύθερης ροής των δυνάμεων της αγοράς με προϋποθέσεις. Από το 2001 υιοθετείται η έννοια της «χωρητικότητας»²² των φυσικών και πολιτιστικών πόρων», ως βήμα για τον Αειφόρο Τουρισμό μέσα από ηθικές και υγιείς ανταγωνιστικές διαστάσεις σε μια νέα οικονομική

στρατηγική για την «Ευρώπη του 2020». Σήμερα μιλάμε για πράσινη ανάπτυξη και για πράσινα νησιά στο πνεύμα της «σύγχρονης» αειφόρου ανάπτυξης²³.

Στην ανακοίνωση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 2007 με θέμα: «Ατζέντα για ένα αειφόρο και ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό τουρισμό» για την επίτευξη του, η Επιτροπή καλεί όλους τους παράγοντες που εμπλέκονται στη δι-αμόρφωση της λειτουργίας του τουριστικού προϊόντος να τηρήσουν τις Αρχές για την επίτευξη ενός ανταγωνιστικού και αειφόρου τουρισμού,²⁴ οι οποίες είναι:

- Υιοθέτηση μια ολιστικής και ολοκληρωμένης προσέγγισης με τον τουρισμό να εντάσσεται στο πλήρες φάσμα των δραστηριοτήτων, που επηρεάζουν την κοινωνία και το περιβάλλον.
- Μακροπρόθεσμος σχεδιασμός.
- Επίτευξη κατάλληλου βηματισμού και ρυθμού της ανάπτυξης.
- Συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων μερών.
- Χρήση των βέλτιστων διαθέσιμων γνώσεων
- Ελαχιστοποίηση και διαχείριση κινδύνου.
- Απεικόνιση των επιπτώσεων σε κόστος.
- Καθορισμός περιορισμών και τήρηση αυτών, εφόσον απαιτείται η χωρητικότητα των επί μερους περιοχών και ευρύτερων με προσδιορισμό του μεγέθους ανάπτυξης του τουρισμού και του όγκου των τουριστικών ροών.
- Διεξαγωγή συνεχούς παρακολούθησης.

Σύμφωνα και με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας,²⁵ βασικός στόχος της ευρωπαϊκής πολιτικής τουρισμού είναι να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα του τομέα, λαμβάνοντας υπόψη ότι, μακροπρόθεσμα, η ανταγωνιστικότητα συνδέεται στενά με τον «αειφόρο» χαρακτήρα του τρόπου ανάπτυξης²⁶.

Γίνεται σαφές ότι ο Τουρισμός αποτελεί ένα από τα συνθετότερα προϊόντα, στο οποίο εμπλέκονται πολιτικές που έχουν να κάνουν με τις βασικές λειτουργίες του ανθρωπίνου και φυσικού περιβάλλοντος. Είναι το φαινόμενο που εκχωρεί στον επισκέπτη, αλλά και στον κάτοικο, μια σχέση κοινωνικοοικονομικής διάστασης, χωρίς όμως να μπορεί να διευκρινιστεί η πρωτοπορία. Κάθε χώρα μπορεί και πρέπει να προβάλλει τα δικά της χαρίσματα και ιδιαιτερότητες ώστε να αποκτήσει

το συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των άλλων στο πλαίσιο ενός υγιούς ανταγωνισμού που έχει ενταχθεί πλέον στους κανόνες της ελεύθερης αγοράς. Αυτό βέβαια προσφέρει θετικά στοιχεία αλλά παράλληλα, εάν δεν προσεχθεί και δεν αξιολογηθεί, μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες στον τόπο φιλοξενίας και την κοινωνική διαστρωμάτωση της τουριστικής περιοχής.

Μέσα από τις ειδικές μορφές του τουρισμού²⁷ μπορούν να προσφερθούν ιδανικές συνθήκες τουριστικών παροχών και παράλληλα είναι δυνατόν να στηριχθεί η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη, αλλάζοντας την ποσοτική αντίληψη του τουρισμού προς ένα μοντέλο ποιότητας, εξειδίκευσης και πρωτότυπου.

Ο *μαζικός τουρισμός* αποτέλεσε την κορωνίδα του τουρισμού ρεύματος στις αρχές της δεκαετίας του 1960 σε ενίσχυση της παγκόσμιας οικονομίας, όπου εμφανίζονταν τα πρώτα στάδια ανάκαμψης της παγκόσμια οικονομίας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο²⁸.

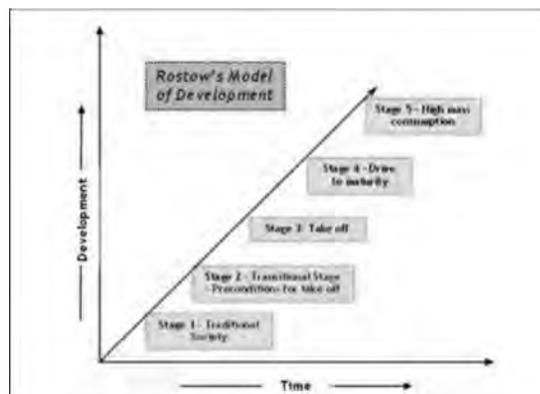
Σύμφωνα με τον Rostow κάθε οικονομία διέρχεται ουσιαστικά από πέντε στάδια (σχήμα 3)²⁹:

1. το στάδιο της παραδοσιακής οικονομίας
2. το στάδιο της δημιουργίας των προϋποθέσεων για την απογείωση
3. το στάδιο της απογείωσης
4. το στάδιο της ωριμότητας
5. το στάδιο της μαζικής κατανάλωσης.

Έτσι, από τη δεκαετία του 1970 και του 1980, όταν άνθισε η τουριστική μαζική κίνηση σε αναλογία με τα προηγούμενα στάδια (βλέπε Διάγραμμα Rostow -σχήμα 3), υπήρξε μια καμπύλη προς το στάδιο της ωριμότητας για να καταλήξει στο στάδιο της μαζικής κατανάλωσης (από τις αρχές του 21ου αιώνα), όπου στη μαζικότητα έχει προστεθεί σταδιακά η τάση για επιλεκτικές ποιοτικές διαθέσεις, αναδεικνύοντας τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, σε ένα πακέτο τουριστικού προϊόντος με ειδικές απαιτήσεις πελατών, με ειδικές γνώσεις πελατών, με ειδική ικανότητα πελάτες. Παρά τις όποιες οικονομικές δυσκολίες τα τελευταία χρόνια, οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις το 2013, και εν μέσω οικονομικής κρίσης, ξεπέρασαν τις προσδοκίες, κάνοντας ρεκόρ με άνοδο 5% και 1,087 δισ. ταξιδιώτες. Σύμφωνα με την αναφορά του περιοδικού *World Tourism Barometer* που δημοσίευσε ο Παγκόσμιος Ορ-

γανισμός Τουρισμού (ΠΟΤ), οι διεθνείς αφίξεις αυξήθηκαν, την ίδια χρονιά, κατά 52 εκατ. επιπλέον από τις προβλέψεις³⁰. Για το 2015, σύμφωνα με τον ίδιο οργανισμό και εν μέσω εκτεταμένης οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη μόνο υπήρξε άνοδος 4% στις επισκέψεις, ανώτερη από τις μεσο-μακροπρόθεσμες προβλέψεις³¹.

Αυτό ενισχύει τη μέριμνα που πρέπει να ληφθεί σε επίπεδο παγκόσμιας οικονομίας, ώστε ο Τουρισμός να συνεχίσει να αποτελεί σταθερό πυλώνα στο ΑΕΠ των χωρών φιλοξενίας. Στην Ελλάδα ο τουρισμός συνέβαλε άμεσα στη δημιουργία τουλάχιστον 9% του ΑΕΠ της χώρας, ενώ η άμεση και έμμεση συμβολή του εκτιμάται σε 20% έως 25%, επιβεβαιώνοντας την κοινή ρήση ότι αποτελεί την «βαριά βιομηχανία» της χώρας μας. Ειδικά για τις τρεις νησιωτικές Περιφέρειες (Κρήτης, Νοτίου Αιγαίου, Ιονίου) ο τουρισμός συνεισφέρει άμεσα στη δημιουργία τουλάχιστον του 50% του ΑΕΠ των συγκεκριμένων Περιφερειών, με αποτέλεσμα αυτές να έχουν από τα υψηλότερα κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη χώρα, υποστηρίζοντας την άποψη ότι ο τουρισμός οδηγεί σε βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται.³²

Σχήμα 3: Στάδια Ανάπτυξης (Πηγή: Rostow 1960, εικ. 1)

Στο αντίποδα του μαζικού τουρισμού και με στόχο να εμπλουτιστεί η περίοδος της μαζικής κατανάλωσης, έρχεται η ενίσχυση του ρεύματος των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η οποία λειτουργεί ως «θεραπεία» στην πτώση της προσφοράς-ζήτησης του τουριστικού ενδιαφέροντος. Πράγματι οι πελάτες αυτών των ειδικών μορφών

έχουν άλλο σκεπτικό, είναι ανώτερου μορφωτικού επιπέδου και κυρίως εύποροι, που επιζητούν το «τοπικό» μέσα από το παγκόσμιο συνονθύλευμα του μαζικού τουριστικού προϊόντος.

ΕΙΔΙΚΕΣ – ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός, ο οποίος αναπτύχθηκε στις αρχές τις δεκαετίες του 1970 στη βάση των τριών (3) S (Sea, Sun, Sand) στη χώρα μας, βασίστηκε στη μαζικοποίηση των τουριστικών προσφορών μέσα από την προσφορά-ζήτηση και τον Επενδυτικό Νόμο Ανάπτυξης (ν.1262/82)³³ διαμορφώνοντας θετικά και αρνητικά δεδομένα. Εκτός βέβαια από την αύξηση της οικονομικής ευμάρειας των περιοχών φιλοξενίας, κυρίως των νησιών, με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, νέων επαγγελματιών σχετικών με τα τουριστικά προϊόντα και μια τόνωση στις πολιτιστικές εκδηλώσεις, ανέτρεψε οικολογικές ισορροπίες και προσέφερε πλήθος αρνητικών επιπτώσεων, όπως είναι χωροταξικές και περιβαλλοντικές συνέπειες με μια αλλοτρίωση των παραδόσεων και εθίμων.

Αυτό το μοντέλο ανάπτυξης οδήγησε στη στρέβλωση της αναπτυξιακής πορείας της χώρας, σε μια άναρχη πορεία των δομών, όπως και στην εποχικότητα της απασχόλησης, με αποτέλεσμα την ωρίμανση του περιεχόμενου και την έναρξη της φθίνουσας κατεύθυνσης του τουριστικού ρεύματος. Ο πολλαπλασιασμός των κλινών με ανορθόδοξο τρόπο απέδειξε ότι το τουριστικό «πακέτο» των προηγούμενων χρόνων, το οποίο βασίστηκε στις φυσικές ομορφίες της Ελλάδας, δεν βρίσκει πλέον ανταπόκριση στις αγορές, οι οποίες εκ των πραγμάτων ενισχύουν τις ειδικές μορφές τουρισμού και δη τον πολιτισμικό τουρισμό, οποίος συνδέεται άμεσα με την ιστορία και το προσδοκώμενο ανταγωνιστικό πρότυπο της χώρας μας. Έχει αναφερθεί πολλάκις ότι ο τουρισμός πρέπει να αναπτύσσεται στην βάση των τριών πυλώνων 3Π (Πολιτισμός, Περιβάλλον, Παιδεία), και πάνω σε αυτό το νέο σχεδιασμό οφείλουν να γίνουν τα επόμενα βήματα με τη συνεκμετάλλευση των σύγχρονων μέσων της τεχνολογίας και της διαφήμισης.

Ο εναλλακτικός τουρισμός (σχήμα 4), οποίος προβάλλεται ως η σύγχρονη απάντηση στην

Σχήμα 4: Εναλλακτικές μορφές Τουρισμού. Πηγή: Δρ. Πολυζένη Μοίρα³⁴

φθίνουσα πορεία της τουριστικής πορείας του μαζικού ρεύματος, συνδυάζει τα τουριστικά προϊόντα ή τις μεμονωμένες τουριστικές υπηρεσίες, διαφορετικά από τον μαζικό τουρισμό με τη βοήθεια της υποστήριξης, την οργάνωση και το ανθρώπινο δυναμικό που εμπλέκεται ως προς τα χαρακτηριστικά του. Ο όρος αναφέρεται συχνά ως «trendy», έκφραση που αντικαθιστά άλλους σημασιολογικούς όρους, όπως ο «διαφορετικός» ή «άλλος τουρισμός», «ευφυής» ή «παρακινημένος τουρισμός», «αντιτουρισμός» ή «συμμετοχικός τουρισμός» κ.ά.³⁵

Σήμερα υπάρχουν οργανωμένα ταξίδια από τους Tour Operators για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, με την Ελλάδα να προκρίνεται στους τομείς του Πολιτιστικού, του Οικολογικού-Φυσιολατρικού, του Θαλάσσιου τουρισμού, του Αγροτουρισμού και άλλων συναφών τομέων. Οφείλουμε και εμείς να ανταποκριθούμε στις προκλήσεις των καιρών, ανανεώνοντας την τουριστική εικόνα της χώρας με «πολιτιστικές πινελιές» (σχήμα 5), ξεφεύγοντας σταδιακά από τον μαζικό τουρισμό.

Οι Κοκκώσης και Τσάρτας με χαρακτηριστικό τρόπο αναφέρουν: «Εδώ πρέπει να διευκρινίσουμε ότι οι ειδικές μορφές τουρισμού χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ενός ειδικού και κυριάρχου κινήτρου στη ζήτηση (π.χ. οικολογία, πολιτισμός κ.α.) και από την ανάπτυξη μιας αντίστοιχης ειδικής υποδομής στις τουριστικές περιοχές που αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των τουριστών της κάθε μορφής.

Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού

- Κοινωνικός Τουρισμός
- Θεραπευτικός – Ιαματικός Τουρισμός
- Θρησκευτικός Τουρισμός
- Επαγγελματικός – Συνεδριακός – Εκθεσιακός Τουρισμός
- Μορφωτικός Τουρισμός
- Οικοτουρισμός – Οικολογικός Τουρισμός
- Θαλάσσιος Τουρισμός
- Πολιτιστικός Τουρισμός
- Αθλητικός Τουρισμός
- Ορεινός Τουρισμός - Χειμερινός Τουρισμός
- Τουρισμός Περιπέτειας
- Νέες μορφές τουρισμού

Σχήμα 5: Σχηματική παρουσίαση των Ειδικών και Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού

Πηγή: ΤΕΙ Θεσσαλονίκης, Σχολή Τεχνολογία Γεωπονίας-Τμήμα Φυσικής Παραγωγής (2011)

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αποτελούν τμήμα των ειδικών μορφών και χαρακτηρίζονται επίσης από την ύπαρξη ενός ειδικού και κυριάρχου κινήτρου στη ζήτηση το οποίο συνδέεται με συγκεκριμένα θέματα όπως είναι: φυσιολατρία, ταξίδια περιπέτειας, αθλητισμός, περιήγηση, περιβάλλον, γνωριμία με την τοπική παράδοση. Στις εναλλακτικές μορφές, οι επισκέπτες συχνά επιλέγουν ένα τρόπο οργάνωσης και διεξαγωγής του ταξιδιού, στο οποίο κυριαρχεί η αυτονομία στις επιλογές και η περιήγηση με μικρή ή ελάχιστη χρήση υπηρεσιών οργανωμένου τουρισμού. Επιπλέον, και στις εναλλακτικές μορφές καταγράφεται η ανάπτυξη μιας ειδικής υποδομής που εξυπηρετεί τους συγκεκριμένους επισκέπτες. Τέλος, κοινός παρανομαστής, τόσο στη ζήτηση όσο και στην προσφορά των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, αποτελεί ο σεβασμός της τοπικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής δομής»³⁶.

Η θέση της χώρας μας στη Μεσόγειο με τον δεδομένο πολιτιστικό πλούτο, το εκπληκτικό κλίμα και τις δαντελένιες ακτές των νησιών του Αιγαίου κερδίζει διαρκώς το ενδιαφέρον του επισκέπτη γενικών και ειδικών ενδιαφερόντων. Ως αναφέρεται, «οι φυσικές και ανθρώπινες ποιότητες της Ελλάδας, σε συνδυασμό με τα ιστορικά μνημεία, τον πολιτισμό –αρχαίο και σύγχρονο- και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, αποτελούν τη βάση για την ανάπτυξη όλων των μορφών τουρισμού που εμφανίζονται σήμερα στην αγορά»³⁷.

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΥΜΙΣΑΛΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΕΙΦΟΡΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η Κυμισάλα αποτελεί αρχαιολογικό, εκπαιδευτικό (εικ. 5 και 6) και οικολογικό κεφάλαιο, στο οποίο ο τόπος οφείλει να βρει την ανταπόκριση των νέων απαιτήσεων και αναγκών για να μπορεί να διαφύγει από την αποκλειστικότητα και την μονοκαλλιέργεια του μαζικού τουρισμού. Η Ρόδος μπορεί να προσφέρει τον ειδικό-εναλλακτικό τουρισμό γιατί έχει τα χαρακτηριστικά και την πολυποικιλότητα για την διέξοδο από την μονοτονία που φθίνει από τις τουριστικές προκλήσεις των καιρών (σχήμα 6). Η περιοχή μπορεί να διαμορφωθεί και να προσφερθεί ως ένα αρχαιολογικό πάρκο (archaeological park) με μοναδική «προσδιορισιμότητα» και πολιτιστικό στίγμα, ώστε η Ρόδος να αναδιαταχθεί στον παγκόσμιο αρχαιολογικό χάρτη³⁸. Η Ρόδος μπορεί και πρέπει

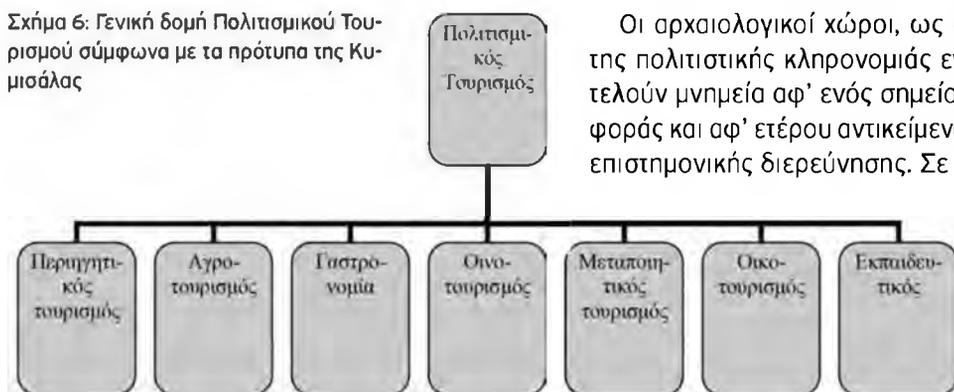
Εικόνα 5: Εκπαιδευτική επίσκεψη Δημοτικού Σχολείου Έμψωνας: Πηγή: Αρχαιολογική Έρευνα Κυμισάλας.

Εικόνα 6: Εκπαιδευτική επίσκεψη 3ου Συστήματος Προσκόπων Παραδεισίου: Πηγή: Αρχαιολογική Έρευνα Κυμισάλας.

Σχήμα 6: Γενική δομή Πολιτισμικού Τουρισμού σύμφωνα με τα πρότυπα της Κυμισάλας

Οι αρχαιολογικοί χώροι, ως έντονα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου αποτελούν μνημεία αφ' ενός σημεία ιστορικής αναφοράς και αφ' ετέρου αντικείμενα αισθητικής και επιστημονικής διερεύνησης. Σε αυτή τη βάση, η

να εξελίσσεται σε ελκυστικές τουριστικές δράσεις, για να μπορέσει να ανανεώσει το υπάρχον «στατικό» τουριστικό της προϊόν.

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι ένας ιδανικός χώρος, ο οποίος διαθέτει ένα αναγνωρίσιμο μνημειακό-ιστορικό τόπο (εικ. 7) με ξεχωριστή «ταυτότητα» (identity) και παράλληλα προσφέρει μια μαγευτική εικόνα (εικ. 8) εγείροντας το δημόσιο ενδιαφέρον για την ανάμνηση του περιεχομένου και την αδιαμφισβήτητη αξία της αυθεντικότητας. Προστατεύει τις αξίες του πολιτισμού, σεβόμενο το φυσικό περιβάλλον, σε αντίθεση με τα μουσεία που έχουν βασικό σκοπό την διεθμιστική αντίληψη μέσα από την ισορροπία της αποστολής, της συλλογής, της έρευνας και της ερμηνείας των συλλογών.

Το αρχαιολογικό πάρκο σήμερα προσεγγίζει ιδανικά το γύρω τοπίο υποβοηθώντας τους επισκέπτες να αντιληφθούν την εξέλιξη της ιστορίας με τη σύνδεση του χρόνου και της οικολογικής διάστασης στην ανθρώπινη ύπαρξη. Αποτελεί μια βαθιά κοινωνικοπολιτική υπόθεση, γιατί πολλά ενδιαφέροντα σύνολα από διαφορά κοινωνικά στρώματα και επαγγελματικές, επιστημονικές ομάδες επηρεάζονται από αυτό. Προβάλλεται ως ένα δημιουργήμα που δεν επιδιώκει τη χρηματική διαχείριση του κέρδους αλλά επικεντρώνεται στην απόδοση της διαφορετικότητας του πολιτισμικού τοπίου (cultural landscape) σε συγκεκριμένα χωρικά όρια, με εύκολη προσβασιμότητα, με ελκυστική προσφορά στους επισκέπτες με τις ανάλογες υποδομές. Ένα αρχαιολογικό πάρκο οφείλει να λειτουργεί ως έντονη, ζωντανή οντότητα με συγκεκριμένη μορφή διαχείρισης (management) και υποστήριξη από τους ενδιαφερομένους και αρμοδούς³⁹.

συστή αντιμετώπιση και η κατάλληλη αξιοποίηση του μνημειακού αποθέματος κάθε τόπου μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο για την αναπτυξιακή πορεία των κοινωνιών. Η βιώσιμη προστασία παρέχει την αυθεντικότητα, αλλά και την προοπτική της υπόστασης του μνημείου στο χρόνο⁴⁰.

Εικόνα 7: Αρχαιολογική θέση Βασιλικών. Ερείπια οικισμού. Πηγή: Αρχαιολογική Έρευνα Κυμισάλας.

Εικόνα 8: Το φυσικό περιβάλλον της Κυμισάλας. Απόψεις από την ακρόπολη του Αγίου Φωκά. Πηγή: Αρχαιολογική Έρευνα Κυμισάλας.

Παράλληλα ένας ανασκαφικός χώρος μπορεί να λειτουργήσει στο πλαίσιο της «βιώσιμης ανάπτυξης», με μέγιστη συμβολή στις τοπικές κοινωνίες. Ο ζωντανός ανασκαφικός χώρος μπορεί να στοχεύει στην ανάδειξη της δυνατότητας συμβολής των αρχαιοτήτων στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου σε ορισμένες περιοχές της χώρας.

Το προτεινόμενο αρχαιολογικό πάρκο συνδέεται άρρηκτα με τον εσωτερικό κόσμο των αξιών των ανθρωπίνων υποκειμένων που τους βιώνουν. Ο επισκέπτης το οικειοποιείται και ο μόνιμος κάτοικος «κτίζει» πεδίο σκέψης γύρω από την ιστορικότητα των εποχών του τόπου του, σε συνδυασμό της βιώσιμης προστασία, η οποία προσφέρει την αυθεντικότητα του τοπίου και την κατοχύρωση των μελλοντικών πολιτιστικών χαρακτηριστικών για τη συνέχιση της χρήσης του τόπου⁴¹.

Η περιοχή της Κυμισάλας μη ανεπτυγμένη από τουριστικής πλευράς ήταν απόμακρη από το μαζικό τουριστικό ρεύμα, το οποίο αναπτύχθηκε από τη δεκαετία του 1970 στο νησί. Γεμάτη όμως από παραδοσιακά χαρακτηριστικά της τοπικών ηθών και εθίμων αφήνει μια διαφορετική «γεύση» στον επισκέπτη, αποδίδοντας την ξεχωριστή ταυτότητα στην κατεύθυνση της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης.⁴² Η ανατολική πλευρά του νησιού της Ρόδου μαζί με την πόλη απορρόφησαν το μεγαλύτερο μέρος του μαζικού τουρισμού, προκαλώντας σχετική γεωγραφική-αναπτυξιακή ανισορροπία. Αυτό όμως δεν προκάλεσε υστέρηση στην επιδίωξη να αναπτυχθεί στην ευρύτερη περιοχή της Κυμισάλας ο αγροτουρισμός, ο φυσιολατρικός και περιπατητικός τουρισμός ή ο οικοτουρισμός ως συμπληρωματική δραστηριότητα της αγροτικής οικονομίας⁴³.

Η Κυμισάλα σήμερα μπορεί να γίνει σημείο αναφοράς για όλο το Αιγαίο, ένα ανοικτό εργαστήρι ενός ονομαστού αρχαιολογικού πάρκου προσελκύνοντας επισκέπτες ειδικών-εναλλακτικών μορφών και αναδεικνύοντας τον τόπο ως χώρο ιστορίας, πολιτισμού, εκπαίδευσης, οικολογίας και πραγμάτωσης του μοναδικού μύθου ενός ταξιδιού μέσα στον χρόνο. Αυτό θα αποτελέσει έναυσμα της συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στα δρώμενα, ώστε να αναδειχθεί η σύνδεση του τριτογενή τομέα με τον πρωτογενή.

Ο τουρισμός είναι ένα σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο που μπορεί να προσφέρει οικονομική άνθηση, θέσεις εργασίας, ανάπτυξη σε μεταποικιακές και άλλες παράλληλες δραστηριότητες, διατήρηση και ανάδειξη μνημειακών συνόλων, αλλά, συγχρόνως, με την άναρχη ανάπτυξη του μπορεί να καταστρέψει οικολογικές ισορροπίες, να φθείρει την βιοποικιλότητα μιας περιοχής, να αλλοτριώσει ήθη και έθιμα, να μετατρέψει μια κοινωνία σε εργαλείο διαχείρισης, να υποβαθμίσει το έργο της αρχαιολογικής σκαπάνης.

Χρειάζεται σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, μια διαλεκτική αρμονία μεταξύ του ανθρώπινου και φυσικού περιβάλλοντος με τον απόλυτο σεβασμό στο μοναδικό πολιτισμικό περιβάλλον ώστε η κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα να οδεύσει στην ελπιδοφόρο αειφόρο ανάπτυξη.

Ειδικότερα στην Χάρτα του Πολιτισμικού Τουρισμού αναφέρεται ότι στους στόχους του είναι: *«Να διευκολύνει και να ενθαρρύνει τους εμπλεκόμενους στη διατήρηση και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο να κατακτήσουν τη σημασία της προσιτής στα μέλη της τοπικής αυτοδιοίκησης και τους επισκέπτες και στους μετέχοντες σε τουριστικές δραστηριότητες στο να προβάλλουν και να διαχειρίζονται τον τουρισμό με τρόπο ώστε που να σέβεται και να προάγει τον πολιτισμό και τις ζωτανές παραδόσεις των τοπικών κοινωνιών...»⁴⁴.*

Παρακάτω παρατίθεται πίνακας πλέγματος (πίνακας 1) ειδικών μορφών τουρισμού στο πλαίσιο του πολιτισμικού τουρισμού που ενέχει την αναγκαιότητα σεβασμού και εφαρμογής των αρχών της αειφορίας για επισκέπτες που μπορούν να αποκτήσουν τις εμπειρίες ενός ξεχωριστού «ονείρου», μιας ιδιαίτερης ψυχαγωγικής-εκπαιδευτικής προσέγγισης. Είναι ο τουρισμός που ταιριάζει στο νησί της Ρόδου και κυρίως στην νοτιοδυτική πλευρά, την περιοχή ενδιαφέροντος στην Κυμισάλα.

Επισημαίνουμε, ειδικότερα, ότι μπορούμε να στοχεύσουμε για την περιοχή της Κυμισάλας σε ένα τουρισμό ειδικών μορφών με εναλλακτικές προσεγγίσεις πάνω στον πρώτο άξονα, ήτοι: Πολιτισμικός τουρισμός, Οικοτουρισμός, Εκπαιδευτικός τουρισμός, Περιηγητικός τουρισμός, Οικολογικά και Αρχαιολογικά πάρκα.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο οικοτουρισμός ορίζεται ως μια περιβαλλοντική

Θεματικός άξονας κινήτρων επισκεπτών	Πλέγμα Ειδικών Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού
Πλέγμα Ειδικών Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού	α) Πολιτισμικός-Οικοτουρισμός β) Εκπαιδευτικός-Περιηγητικός-Οικολογικά πάρκα (αρχαιολογικά πάρκα)
Περιβάλλον-Φυσιολατρία-Φυσική Ζωή	α) Οικοτουρισμός-Περιηγητικός β) Υγείας-Ιαματικός-Ορειβατικός
Αθλητισμός-Φυσιολατρία-Υγιεινή Ζωή	α) Αθλητικός-Υγείας-Ιαματικός-Οικοτουρισμός.

Πίνακας 1: Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού στο πλαίσιο της αειφορίας για την Κυμιάδα

Πηγή: Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001, 85.

υπεύθυνη ταξιδιωτικής δραστηριότητα σε σχετικά φυσικές περιοχές με στόχο την απόλαυση και γνωριμία των φυσικών αλλά και των ενταγμένων στο φυσικό περιβάλλον αγαθών⁴⁵. Προσδιορίζεται με τα παρακάτω κριτήρια:

- Κριτήρια αειφορίας που καλύπτουν τους τρεις αναπτυξιακούς πυλώνες (κοινωνικός, οικονομικός, περιβαλλοντικός) και την πολιτιστική διάσταση.
- Κριτήρια εκπαιδευτικά/επιμορφωτικά
- Κριτήρια τοπικής συμμετοχής

Η αρνητική όψη (του οικοτουρισμού) συνίσταται στο ότι: 1. μπορεί να συμβάλλει στην περιβαλλοντική υποβάθμιση· 2. μπορεί να επιφέρει οικονομική αστάθεια λόγω εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων· 3. έχει κόστος που εξαρτάται από τις κοινωνικές – πολιτιστικές αλλαγές, κυρίως όταν δεν υφίσταται σωστή ένταξη/εμπλοκή τοπικών κοινοτήτων στη διαδικασία της οικοτουριστικής ανάπτυξης⁴⁶.

Ο οικοτουρισμός είναι ο τουρισμός στη φύση, ο οποίος αντίθετα με τον μαζικό τουρισμό, δεν υπερβαίνει τη φέρουσα φυσική, πολιτιστική και κοινωνική ικανότητα (capacity) της περιοχής, όπου εφαρμόζεται, ενώ ταυτόχρονα προωθεί την προστασία του φυσικού και πολιτισμικού (αρχαιολογικού) περιβάλλοντος και τη διατήρηση της συνοχής του κοινωνικού ιστού. Λειτουργεί βάσει σχεδίου σε συνεργασία με την τοπική κοινωνία, ώστε να αποδοθεί η επιδίωξη ενός ποιοτικού τουρισμού, στοιχείο που οφείλουμε να παρακολουθήσουμε σύμφωνα με τις νέες τάσεις του τουριστικού ρεύματος⁴⁷.

Η τουριστική μεγέθυνση προκάλεσε σειρά περιβαλλοντικών προβλημάτων και οικονομικών ανισορροπιών, ιδιαίτερα στα νησιά, τα οποία δέχθηκαν το μεγαλύτερο όγκο του μαζικού τουρισμού. Η τουριστική βιομηχανία σήμερα απαιτεί νέες μορφές τουρισμού μέσα από τις καινούργιες απαιτήσεις, την οικονομική κρίση, την επίδειξη της ανταγωνιστικότητας της περιοχής και την αλλαγή της ζήτησης μέσα από τις τεχνολογίες του διαδικτύου και της κοινωνικής δικτύωσης. Αυτό οδηγεί στη δυναμική για νέες μορφές τουρισμού, ώστε ο τουρισμός να είναι ανθεκτικότερος, να εξασφαλίζει

συγκριτικά περισσότερα οικονομικά οφέλη και το σημαντικότερο να συνυπάρχει αρμονικά με το περιβάλλον.

Εκτός των άλλων μορφών που προτείνονται, ο «οικολογικός τουρισμός»⁴⁸ και ο «πολιτισμικός τουρισμός»⁴⁹ συνδέονται με τη φύση, την εκπαίδευση και τον πολιτισμό και συγκλίνουν στην άποψη ότι ο τουρισμός και ο πολιτισμός είναι έννοιες ταυτόσημες, αφού οι άνθρωποι που ταξιδεύουν για τουριστικούς σκοπούς επισκέπτονται ένα τόπο για να γνωρίσουν και να έλθουν σε επαφή με τον πολιτισμό και τη φύση, όπως αυτός εκφράζεται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πνευματικής, ηθικής⁵⁰ και υλικής ζωής του λαού του στη διαδρομή του χρόνου⁵¹.

Συγκριμένα, ο πολιτισμός συμβάλλει όλο και περισσότερο στην επιχειρηματική διάσταση μιας πόλης, στα τουριστικά ελκυστικά στοιχεία και την ιδιαίτερη ανταγωνιστική της πλευρά. Ο ανταγωνισμός στοχεύει κυρίως στα τουριστικά έσοδα και τις οικονομικές επενδύσεις, προβάλλοντας την εικόνα της περιοχής ως επίκεντρο πολιτιστικής – αρχαιολογικής καινοτομίας, συμπεριλαμβανομένων των εκδηλώσεων και των επιστημονικών σχεδίων (αρχιτεκτονική – αρχαιολογία – ανθρωπολογία). Η νέα συμβολική οικονομία πόλης διαθέτει τέσσερα (4) συστατικά στοιχεία: 1. τον πολιτιστικό τουρισμό, 2. τα Μ.Μ.Ε, 3. την ψυχαγωγία και 4. τα ειδικά γεγονότα (μέσα από τον πολιτισμό και αθλητισμό).

Συνεπώς, το μέλλον των πόλεων ή ενός τόπου είναι άρρηκτα δεμένο με το μέλλον του τουρισμού και με μια καθοριστική κατεύθυνση της

εξέλιξης της περιοχής ενδιαφέροντος στον συνδυασμό τουρισμού και πολιτισμού. Η προώθηση του πολιτισμικού τουρισμού στις πόλεις και στα χωριά σε συνδυασμό με την δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου, συμβάλλει στην ουσιαστική ανάπτυξη τους.⁵²

Η αειφορική ολοκληρωμένη ανάπτυξη απαιτεί τη διαρκή δράση μέσα σε ένα πλαίσιο διαλεκτικής και διεπιστημονικής θεώρησης των δυνάμεων της φύσης, της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας σε αρμονία με το περιβάλλον, τον άνθρωπο, τις προαιώνιες αξίες του και τον πολιτισμό του⁵³. Όλα αυτά μπορούν να συνδεθούν και να αποτελέσουν τη φαρέτρα του νέου τουριστικού προϊόντος μακριά από την ανωνυμία, τη μάζα και τη διαχείριση. Σήμερα, ο επισκέπτης διερευνά, προβληματίζεται, σκέπτεται, μαθαίνει και εισπράττει αυθεντικές εικόνες του τόπου. Έτσι, ο τόπος μετατρέπεται σε μέσο δόμησης πολιτισμικής ή προσωπικής ταυτότητας, αλλά και στην αντίθετη πλευρά, εκείνη του απλού παρατηρητή, του «στεγνού» καταναλωτή επισκέπτη. Η αλληλεπίδραση μεταξύ επισκέπτη και τοπίου εδράζεται στην «τουριστική επαφή», στην αίσθηση της αποκάλυψης των δύο πόλων που μέσα από αυτά αναδεικνύεται η αυτοεκπλήρωση της ανάγκης του ταξιδιού από τη διαμόρφωση των ιστορικών και αισθητικών ψευδαισθήσεων⁵⁴.

Ο τόπος αποκτά αξία όταν καταγράφεται στη μνήμη του επισκέπτη ως στοιχείο της ζωής, των αναμνήσεων ή των προσδοκιών του. Το κυνήγι του εφήμερου, η αγωνία του αύριο μετατρέπεται σε εικόνες ανάτασης, όταν ο ίδιος ο τόπος σφύζει από θετικές προσλήψεις εικόνων, αναμνήσεων, ιστορικών καταγραφών. Το διάβημα από την πεζότητα στην ποίηση περνάει μέσα από το φτερούγισμα διαβάζοντας ένα βιβλίο, συνομιλώντας με ένα φίλο, ταξιδεύοντας σε ονειρικούς τόπους, αλλά και αντικρίζοντας ένα μνημειακό χώρο, ένα αρχαιολογικό πάρκο, με τις συλλογικές θύμισες, με την αύρα της κουλτούρας.

Η περιοχή της Κυμισάλας μπορεί να προσφέρει το «όνειρο» για τον επισκέπτη, ο οποίος αναζητάει μια ξεχωριστή τουριστική προσέγγιση, μια ξεχωριστή ανάμνηση μακριά από τα ψυχαγωγικά χαρακτηριστικά του μαζικού τουρισμού. Η ειδική-εναλλακτική πρόταση για ένα αρχαιολογικό πάρκο που θα συνδυάζει τον οικολογικό, τον πολιτισμι-

κό, τον εκπαιδευτικό, αλλά και τον τουρισμό της διαφορετικότητας μπορεί να είναι η απάντηση στις νέες απαιτήσεις του «σύγχρονου» τουριστικού ρεύματος.

Η πρόταση για τη δημιουργία ενός ζωντανού οικολογικού-αρχαιολογικού πάρκου μπορεί να αποδώσει το «καινούργιο» στον τουριστικό χώρο, όπου ο επισκέπτης μπορεί σε μια διαδραστική σχέση, να γίνεται από απλός θεατής δρων υποκείμενο με την επίβλεψη ειδικών επιστημόνων. Αυτό θα καταξίωνε το αρχαιολογικό πάρκο στην συνείδηση του επισκέπτη, όχι μόνο ως μια περιγραφή της ιστορίας, αλλά σαν ένα κομμάτι της ζωής του, ως ένα πολιτισμικό τοπίο.

Σε αυτό το πλαίσιο κινείται και η προσπάθεια του Πανεπιστημίου Αιγαίου για την σύναψη Προγραμματικής Σύμβασης μεταξύ του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, του Πανεπιστημίου Αιγαίου και της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, με στόχο την υλοποίηση του έργου «Ανάδειξη της αρχαίας ακρόπολης του Αγίου Φωκά και διασύνδεση με τη νεκρόπολη της Κυμισάλας». Πέραν των επιμέρους ακαδημαϊκών-ερευνητικών δράσεων, το πρόγραμμα έχει ως στόχο τον καθαρισμό ενός μεγάλου τμήματος των τειχών της ακρόπολης, την ανασκαφή δύο ιερών στις πλαγιές της ακρόπολης και τη διασύνδεση της εγκατάστασης των Μαρμαρουινών με τα ιερά, την ακρόπολη, το λατομείο και τη νεκρόπολη της Κυμισάλας μέσω ενός περιπατητικού μονοπατιού. Με τον τρόπο αυτό θα ξεκινήσει η «μεταμόρφωση» της περιοχής σε οικολογικό-αρχαιολογικό πάρκο. Ένα τέτοιο επίτευγμα στο άμεσο μέλλον μπορεί να αφήσει τη μαγεία του ιστορικού-πολιτισμικού χώρου να διαθλάται στη σκέψη του επισκέπτη, στη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, στην αναβάθμιση της περιοχής, στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, στην αγωγή του πολίτη, στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη.

Ο σημερινός άνθρωπος οφείλει να κτίσει το δικό του πολιτισμό, σεβόμενος το χθες. Και αυτό ο πολιτισμός είναι η αγάπη για τη φύση, για το μέτρο, για τη λελογισμένη τεχνολογία, για τον τουρισμό που αποτείνει σεβασμό και θα δείχνει ποιότητα. Κατά τον Γιώργο Γραμματικάκη, «Υπάρχει μια ανάληψη αλλοίωση του ελληνικού περιβάλλοντος, που συντελείται σιωπηλά, ύπουλα, χωρίς πομπώδεις καταγγελίες. Είναι ο τουριστικός μας εκ-

χυδαϊσμός. Ως επιδημία απαξιώνει τη μια μετά την άλλη ωραίες γωνιές της πατρίδας και εξουθενώνει τοπία και ανθρώπους. Τοπία μοναδικά ενταφιάζονται στο μπετόν και παραδίδονται στην ευτέλεια του κέρδους. Το είδος της τουριστικής μας «ανάπτυξης» δείχνει ότι τον τόπο μας δεν τον αγαπάμε.⁵⁵... Όμως παραμένει ο άνθρωπος, νοσταλγός του ονειρίου και μιας άλλης ζωής που επιζητά αξίες και πρότυπα. Και παρά τη γνώση της κοσμικής ασημαντότητάς του, συνεχίζει ωστόσο να αισθάνεται τα ρίγη της υπάρξεως και της ιστορίας του. Με δύο λόγια, να δημιουργεί πολιτισμό»⁵⁶.

1. Μέσα σε αυτή την τεράστια έκταση αρχαιολογικού ενδιφέροντος, η οποία ερευνήθηκε συστηματικά με περιόδους –κάτω από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες λόγω της πυκνής δασώδους βλάστησης και των δυσκολιών που δημιουργεί η ορεινή γεωμορφολογία του τόπου– και χαρτογραφήθηκε, επιλέχθηκαν η ακρόπολη και η κεντρική νεκρόπολη για τη διενέργεια συστηματικότερης ανασκαφικής έρευνας.

2. Για τα κυριότερα πορίσματα της έρευνας βλ. Στεφανάνκης 2009· Στεφανάνης και Πατσιαδά 2009-2011· Stefanakis et al. 2015· Στεφανάνης και Μανουσάκη 2016 (υπό έκδοση)· Στεφανάνης (υπό δημοσίευση).

3. Βεργωτή 2009.

4. Βλ. σχετικά Στεφανάνης 2010· Βεργωτή, Θ. 2010· Στεφανάνης, Παπαβασιλείου και Κολοκυθάς 2011· Βεργωτή, Φώκιαλη και Στεφανάνης 2013.

5. Herman 1987.

6. Casson 1995· Rbotić 2014.

7. Gordon 2003· Rbotić 2014· Χατζηϊωαννίδης 2014, 18.

8. Gordon 2003· Gyr 2010· Cristea 2012, 178-186· Χατζηϊωαννίδης 2014, 19.

9. Βαρβαρέσος 1999, 22.

10. Μέσω της διαδικασίας του πολεοδομικού εξευγενισμού

11. Βλ. σχετικά Αυγερινού, Σπυρόπουλος, Τουφεγγούλου 2012.

12. Με τον όρο «φέρουσα ικανότητα» μιας τουριστικής περιοχής εννοούνται οι δυνατότητες της κοινωνικοοικονομικής δομής και του περιβάλλοντος της συγκεκριμένης περιοχής να απορροφήσουν συγκεκριμένο όγκο υποδομών και αριθμό επισκεπτών (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001).

13. Σταθμό αποτέλεσε το έτος 1987, όταν δημοσιεύτηκε από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, η έκθεση με τίτλο «το Κοινό μας Μέλλον» (Our Common Future), το γνωστό Brundtland Report (Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, World Commission on Environment and Development, 1987 (<http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>)). Published as Annex to General Assembly document A/42/427, στο Development and International Co-operation: Environment, August 2, 1987 (<http://www.un-documents.net/a42-427.htm>). Ανακτήθηκαν στις 01.06.2015), όπου η οικολογική σκέψη και η οικονομική θεωρία τοποθετούνται σε συνάφεια με την κοινωνική διάσταση στο περιβάλλον και την ανάπτυξη. Το αποκαλούμενο και «Ευαγγέλιο της αειφορικής ανάπτυξης» έδωσε τις πρώτες σοβαρές ελπίδες για την πορεία του πλανήτη μέσα από την «αειφόρο ανάπτυξη», η οποία ορίζεται ως: «η ανάπτυξη η οποία εξασφαλίζει την ευημερία της παρούσας γενιάς χωρίς να υπονομεύει το δικαίωμα των επόμενων γενεών να έχουν πρόσβαση στα αγαθά και τις υπηρεσίες εκείνες που τους εξασφαλίζουν τουλάχιστον το ίδιο επίπεδο ευημερίας με αυτό της παρούσας γενιάς».

14. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (ανακτήθηκε 01.06.15).

15. <http://www1.agora21.org/johannesburg/rapports/omt-a21.html> (ανακτήθηκε 01.06.15).

16. Κοκκώσης και Τσάρτας 2001, 35. Για τον αειφόρο τουρισμό γενικότερα βλ., ενδεικτικά, Butler 1999· Weaver and Lawton 1999· Dumbraveanu 2007· Juganaru, Juganaru and Anghel 2008. Για τις δυνατότητες και τους περιορισμούς στην ανάπτυξη του αειφόρου τουρισμού μέσα από τη μελέτη των προτύπων του οργανωμένου μαζικού τουρισμού, του παραθερισμού και του εναλλακτικού τουρισμού βλ. Αυγερινού, Σπυρόπουλος, Τουφεγγούλου 2012.

17. Κοκκώσης και Τσάρτας 2001, 81. Βλ. ενδεικτικά και Τσάρτας 2010.

18. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) είναι ένας τουριστικός οργανισμός διακυβερνητικού χαρακτήρα με έδρα τη Μαδρίτη. Τα μέλη του είναι τακτικά (104 κράτη), συνεργαζόμενα (τέσσερις αυτόνομες γεωγραφικές περιοχές) και προσεταιριζόμενα (157 μέλη) (<http://www2.unwto.org/>). Βλ. επίσης, Γκουγκουλίτσας 2014.

19. Τα Μέλη του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, στη Γενική Συνέλευση στο Σαντιάγο της Χιλής (1η Οκτωβρίου 1999), έχοντας επαναβεβαιώσει τους στόχους του άρθρου 3 του Καταστατικού, και έχοντας υπόψη ότι ο ρόλος του Οργανισμού πρέπει να είναι «αποφασιστικός και κεντρικός», όπως αναγνωρίστηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (O.H.E.), αποφάσισαν ότι κεντρικός στόχος του Οργανισμού είναι η προώθηση και ανάπτυξη του τουρισμού, με σκοπό να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη, την ειρήνη την ευημερία, τη διεθνή κατανόηση, και τον παγκόσμιο σεβασμό καθώς και την τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και των θεμελιωδών ελευθεριών, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας. Για τον Παγκόσμιο Κώδικα Ηθικών Αρχών για τον Τουρισμό, βλ. σχετικά <http://ethics.unwto.org/sites/all/files/docpdf/greece.pdf>.

20. Βλ. σχετικά Τσάρτας κ.ά. 2010, 144-145

21. Για τον Παγκόσμιο Κώδικα Ηθικών Αρχών για τον Τουρισμό βλ. παραπάνω, σημ. 18. Επίσης, σχετικά, Λύτρας και Παπαγεωργίου 2014, 170-183.

22. Εννοείται η φέρουσα ικανότητα του συστήματος να αφομοιώνει απροβλημάτιστα τη ροή δεδομένου όγκου επισκεπτών.

23. Σπιλάνης 2012, 163.
24. Βλ. σχετικά Διονυσοπούλου 2012, 102-108.
25. Η Συνθήκη της Λισσαβώνας ή επισήμως «*Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*» (γνωστή και ως η «*Μεταρρυθμιστική Συνθήκη*»), είναι η διεθνής συνθήκη που υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2007 στη Σύνοδο Κορυφής της Λισσαβώνας, τροποποιώντας τις ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και υποκαθιστώντας στο εξής το εγκαταλειφθέν «*Ευρωπαϊκό Σύνταγμα*». Για το πλήρες κείμενο της Συνθήκης βλ. http://ec.europa.eu/archives/lisbon_treaty/full_text/index_el.htm.
26. Διονυσοπούλου 2012, 109.
27. Λογοθέτης 1997, 19.
28. Λενάδρος 2012, 135.
29. Βλ. σχετικά Walt Rostow 1960.
30. Editors of UNWTO, (20++).
31. Editors of UNWTO (2015).
32. Βλ. σχετικά Ίκκος 2015.
33. Ν. 1262, ΦΕΚ 70/Α'/16-6-1982.
34. Πολυξένη Μοίρα στην 9^η Διδακτική Ενότητα (29^η συνεδρία), στο κεφάλαιο «*Τουριστική επιχειρηματικότητα και ειδικές μορφές τουρισμού*», του Προγράμματος δια Βίου Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου: «*Οργάνωση και Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων*», 2014.
35. Για τον εναλλακτικό τουρισμό και τις μορφές του βλ., ενδεικτικά, Cazes 1989· Cohen 1989· Σφακιανάκης 2000· Patarachanov 2012.
36. Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001, 82.
37. Δεσποτοπούλου 1989, 57.
38. Λογοθέτης 2012, 61. Για προτάσεις σχετικά με την ίδρυση αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα βλ. Βεργωτή 2009, 133-136· Στεφανάκης 2010· Στεφανάκης, Παπαβασιλείου και Κολοκυθάς 2011, 89, 104-105· Κολοκυθάς, Στεφανάκης και Παπαβασιλείου 2013, 586-587.
39. Για τα αρχαιολογικά πάρκα γενικότερα βλ. ενδεικτικά Antoni 1999· McManus 1999· Breznik 2006· Στεφανάκης 2010· *Draft Recommendations of the First International Conference of ICOMOS on Archaeological Parks and Sites*, 23-25 February 2015, Salalah, Sultanate of Oman (<http://whc.unesco.org/document/135364>). Zifferero 2008· Breznik 2006. Για τη διαχείρισή τους βλ. ενδεικτικά, Thuesen 2008· Breznik 2014. National Park Service 1997. Για ένα ενδεικτικό "state of the art" σχετικά με την ίδρυση και λειτουργία οικολογικών-αρχαιολογικών πάρκων στην Ελλάδα και διεθνώς, βλ. Στεφανάκης 2010, 685-686.
40. Βλ. σχετικά Μακρίδου και Γερασίου 2014, 599. Επίσης, Marchetti 2008.
41. Βλ. σχετικά Ξεπαπαδάκου 2012.
42. Βεργωτή 2009.
43. Για προτάσεις εναλλακτικών διαδρομών στη Ρόδο, βλ. ενδεικτικά, Hopkinson 2010, 69-85· Van Bodengraven and Barten 2011. Για την αξιοποίηση του φυσικού και πολιτισμικού αποθέματος των αναξιοποίητων τουριστικά περιοχών βλ. ενδεικτικά, τις προτάσεις της European Commission 2002.
44. Βλ. σχετικά «*Η Χάρτα του Πολιτισμικού Τουρισμού*» (1976, Βρυξέλες από 17 Διεθνείς Οργανισμούς μεταξὺ αυτών ICOMOS και WTO), στο http://www.international.icomos.org/charters/tourism_greek.pdf.
45. Βλ. σχετικά σε Κομίλης 2001, 35. Για τον οικότουρισμό γενικότερα βλ., ενδεικτικά, Western 1993· Lindberg, Engeldrum and Wood 1998· Bookbinder et al. 1998· Honey 1999· Campbell 1999· Υπουργείο Ανάπτυξης και Ε.Ο.Τ. 2001· Fennell 2001· Donohow and Needham 2006. Επίσης, Βεργωτή 2009, 35-36.
46. Βλ. σχετικά Κομίλης 2001, 83.
47. Βλ. σχετικά Υπουργείο Ανάπτυξης-ΕΟΤ 2001, Α', 17-8.
48. Για τον οικολογικό τουρισμό (οικότουρισμό) βλ. παραπάνω, σημ. 44.
49. Για τον πολιτισμικό τουρισμό βλ. ενδεικτικά, Wallace and Russell 2004· Παυλογεωργάτος και Κωνσταντόγλου 2005· Richards 2007· Βεργωτή 2009, 37-38. Λιναρδάτου (x.x.). Για τον αρχαιολογικό τουρισμό, ως μορφή πολιτισμικού τουρισμού βλ. Stefanakis 2006· Srivastava 2015.
50. Βλ. ενδεικτικά, Γεωργόπουλος 2002.
51. Λογοθέτης 1997, 23.
52. Δέφνερ 1999.
53. Βλ. ενδεικτικά Ρόκος 2001.
54. Βλ. σχετικά Τερκενλή 2005, 232-235.
55. Γραμματικάκης 2013, 189-190.
56. Γραμματικάκης 2013, 343.

Βιβλιογραφία

- Αυγερινού, Σ. Σπυρόπουλος, Ι., Τουφεγγούπουλου, Α., 2012, "Ο Αειφόρος Τουρισμός στη Μεγάλη και στη Μικρή Κλίμακα. Τεκμήρια και Προϋποθέσεις", 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος (<http://irakleitos2.ntua.gr/docs/50/0%20aeiforos%20tourismos%20ostin%20omegali.pdf> ανακτήθηκε στις 22.07.2015).
- Βαρβάρεσος, Σ. 1999. *Τουριστική Ανάπτυξη και Διοικητική Αποκέντρωση*. Αθήνα: Προπομπός.
- Βεργωτή, Θ. 2009. *Η Αειφορική Διαχείριση Νησιωτικών Περιοχών με Πολιτισμικό και Οικολογικό Ενδιαφέρον. Η Περίπτωση της Ευρύτερης Περιοχής της Κυμισάλας στη Ρόδο*. Αδημ. Μεταπτυχιακή Εργασία. Ρόδος: Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Βεργωτή, Θ. 2010. «Προοπτικές Αειφόρου Ανάπτυξης και Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη στην Ευρύτερη Περιοχή της Αρχαίας Κυμισάλας του Δήμου Αταβύρου της Νήσου Ρόδου. Μια Εναλλακτική Πρόταση», *Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου, Τοπικές Κοινωνίες και Τριτοβάθμια Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Συνύπαρξη για Αειφορική Ανάπτυξη*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Διεθνές Κέντρο Συγγραφέων και Μεταφραστών Ρόδου (<http://www.eulimene.eu> ανακτήθηκε στις 11/05/2015)

- Βεργωτή Θ., Φώκιαλη Π. και Στεφανάκης, Μ.Ι. 2013. «Αναψυχική και εκπαίδευση στην Κυμισάλα της νήσου Ρόδου», στο Παπαβασιλείου, Β. (επιμ.), *Αειφορικές Τοπικές Κοινωνίες: Πραγματικότητα ή Ουτοπία*; ΠΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος, 595-615.
- Γεωργόπουλος, Α. 2002. *Περιβαλλοντική Ηθική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γκουγκουλίτσας, Χ. 2014. «Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού: μύθος ή πραγματικότητα;», ηλεκτρονική δημοσίευση στο <http://maga.gr/2014/04/28/pagkosmios-organismos-tourismou-mithos-pragmatikotita/> (ανακτήθηκε 26.10. 2015).
- Γραμματικάκης, Γ. 2013. *Ένας Αστρολάβος του Ουρανού και της Ζώης*. Κρήτη: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- Δεσποτοπούλου, Ι. 1989. «Το μάρκετινγκ στον ελληνικό τουρισμό», στο Π. Λύτρας (επιμ.), *Ο Τουρισμός προς το 2000*. Αθήνα: Interbooks.
- Δέφνερ, Α. 1999. «Πολιτισμικός Τουρισμός και Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου: Η επίδραση στις λειτουργίες των πόλεων», στο Οικονόμου, Δ. και Πετράκος, Φ. (επιμ.), *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων*. Αθήνα: Gutenberg - Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, 113-152.
- Διονυσοπούλου, Π. 2012. *Ευρωπαϊκή Τουριστική Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Ηγουμενάκης, Ν. 2000. *Τουρισμός και Ανάπτυξη*. Αθήνα: Interbooks.
- Ίκκος, Α. 2015. *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, SETE Intelligence (http://sete.gr/media/3004/simasia_tourismou_sete_intelligence_report.pdf ανακτήθηκε 17.09.2015.)
- Κοκκώσης, Χ. και Τσάρτας, Π. 2001. *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*. Αθήνα: Κριτική.
- Κολοκυθάς, Δ., Στεφανάκης, Μ.Ι. και Παπαβασιλείου, Β. 2013 «Η προστατευόμενη περιοχή της Κυμισάλας της Ρόδου: Γνώσεις και στάσεις εκπαιδευτικών», στο Παπαβασιλείου, Β. (επιμ.), *Αειφορικές Τοπικές Κοινωνίες: Πραγματικότητα ή Ουτοπία*; ΠΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος, 574-594.
- Κομίλης Π., 2001. *Οικοτουρισμός: η εναλλακτική προοπτική αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης*. Αθήνα: Προπομπός.
- Λιναρδάτου Χαριτίην (χ.χ.). *Πολιτιστικός Τουρισμός -Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*, ΥΠ.Ε.Π.Θ. Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων διδακτικό εγχειρίδιο.
- Λογοθέτης, Μ. 1997. *Τουρισμός και Βιώσιμη ανάπτυξη*. Ρόδος: Επιμελητήριο Δωδεκανήσου.
- Λογοθέτης, Μ. 2012. *Το αναπτυξιακό πρότυπο της Δωδ/σου και ο τουρισμός*. Ρόδος: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δω/σου.
- Μακρίδου, Ε. και Γερασίου, Σ. 2014. «Η ενσωμάτωση αρχαίων μνημείων στο κέντρο πόλεων-Η μελέτη περίπτωσης του αρχαίου θεάτρου της Λάρισας», *Περιβάλλον και Δίκαιο* 4, 599-605.
- Ξεπαπαδάκου, Μ. 2012. «Η Σύγχρονη πόλη και άνθρωπος. Μια σχέση συνειδητή? Ο ρόλος των αρχαιολογικών χώρων στη σχέση αυτή», ηλεκτρονική δημοσίευση στο <http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=7&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=825> (ανακτήθηκε 18.10.2015).
- Παυλογεωργάτος, Γ. και Κωνσταντογλου, Μ. 2005. «Πολιτισμικός τουρισμός: η περίπτωση της Ελλάδας», στο Βερνίκος, Ν. κ.ά. (επιμ.), *Πολιτιστικές Βιομηχανίες: Διαδικασίες, Υπηρεσίες, Αγαθά*. Αθήνα: Κριτική, 59-84.
- Παπάζογλου, Σ, Μαυροπούλου, Α. και Μιχαηλίδης, Δ. 2011. *Ο Αγροτουρισμός στη Ελλάδα*. Αδημοσίευτη πτυχιακή διατριβή, Θεσσαλονίκη: Αλεξάνδρειο ΤΕΙ Θεσσαλονίκης, Σχολή Τεχνολογίας Γεωπονίας-Τμήμα Φυτικής Παραγωγής.
- Ρόκος, Δ. 2001. *Από τη «Βιώσιμη ή Αειφόρο» στην Αξιοβιώτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Μ.Π.
- Σπιλάνης, Γ. 2012. *Ευρωπαϊκά νησιά και Πολιτική Συνοχή*. Αθήνα: Gutenberg.
- Στεφανάκης Μ.Ι. 2006. «Σκέψεις για έναν αρχαιολογικό-εκπαιδευτικό τουρισμό», *Πολιτιστικός Τουρισμός στην 3^η Χιλιετία: Ρόδος-Απασχόληση-Πολιτική*, Ρόδος: Παν/μιο Αιγαίου-Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, 25-32.
- Στεφανάκης Μ.Ι. 2009. «Ο Αρχαίος Δήμος των Κυμισαλέων: πέντε χρόνια έρευνας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και της ΚΒ' ΕΠΚΑ», *Δωδεκάνησος* 2, 93-116.
- Στεφανάκης, Μ.Ι. 2010. «Πρόταση ίδρυσης αρχαιολογικού-οικολογικού πάρκου στη Ρόδο (αρχαία Κυμισάλα): Μια πρόκληση για την τοπική ανάπτυξη», στο Μπεριάτος, Η. και Παπαγεωργίου, Μ. (επιμ.), *Χωροταξία-Πολοδομία-Περιβάλλον στον 21ο Αιώνα: Ελλάδα - Μεσόγειο*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 685-702.
- Στεφανάκης, Μ.Ι. και Μανουσάκη, Ε. (επιμ.), υπό έκδοση 2016. *Κυμισάλα. Αρχαιολογία, Περιβάλλον και Εκπαίδευση*, Πρακτικά Ημερίδας, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών-Ένωση Φίλων της Κυμισάλας, Ρόδος 05.04.2014, Ευλιμένη Σειρά Αυτοτελών Εκδόσεων 3, Ρέθυμνο: Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Στεφανάκης, Μ.Ι. (υπό δημοσίευση). «Η Αρχαιολογική Έρευνα στην Κυμισάλα Ρόδου 2006-2013», *Το Αρχαιολογικό Έργο στα Νησιά του Αιγαίου*, Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο. Ρόδος, 27 Νοεμβρίου - 1 Δεκέμβρη 2013.
- Στεφανάκης Μ.Ι. και Βασιλική Πατσιαδά , 2009-2011. «Η αρχαιολογική έρευνα στον Αρχαίο Δήμο των Κυμισαλέων (Ρόδος) κατά τα έτη 2006-2010: μια πρώτη παρουσίαση», *Ευλιμένη* 10-12, 63-134.
- Στεφανάκης, Μ.Ι. Παπαβασιλείου, Β., Κολοκυθάς, Δ. 2011. «Γνώσεις και απόψεις εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση της προστατευόμενης περιοχής της αρχαίας Κυμισάλας στη Ρόδο, στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη», στο Φώκιαλη, Μ., Ανδρεαδάκης, Ν. και Ξανθάκου, Γ. (επιμ.), *Διεργασίες Σκέψης στο Σχολείο και την Κοινωνία. Προοπτικές για ένα Αειφόρο Μέλλον*. Αθήνα: Πεδίο, 87-108.
- Σφρακιανάκης, Μ.Κ. 2000. *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*. Αθήνα: Έλλην.
- Σχίζας, Γ. 1998. *Ο Άλλος Τουρισμός*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.
- Τερκενλη, Θ. 2005. «Τοπίο και τουρισμός: Μια στενή και ανα-

- γκαία γεωγραφική σχέση», στο Ανθοπούλου, Θ., Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Περιβάλλον και Κοινωνία*. Αθήνα: Πάπυρος Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Τσάρτας, Π. 2010. *Ελληνική Τουριστική Ανάπτυξη: Χαρακτηριστικά, Διερευνήσεις, Προτάσεις*. Αθήνα: Κριτική.
- Τσάρτας, Π., Σταυρινούδης, Θ., Ζαγκότση, Σ., Κυριακάκη, Α. και Βασιλείου, Β. 2010. *Τουρισμός και Περιβάλλον*. Αθήνα: WWF Ελλάς.
- Υπουργείο Ανάπτυξης και ΕΟΤ. 2001. *Σχεδιασμός Δράσεων Πιλοτικού Χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού, τόμοι Α' και Β'*. Αθήνα: WWF Ελλάς.
- Χατζηϊωαννίδης 2014, *Η Συμβολή του Τουρισμού στα Δημοσιονομικά Μεγέθη*, αδημοσ. μεταπτυχιακή εργασία ειδίκευσης, Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου.
- Antoní, J. 1999. "Mirrors of our past and present. Archaeological parks", in Erzsébet Jerem and Ildikó Poroszlai (επιμ.), *Archaeology of the Bronze and Iron Age. Experimental Archaeology, Environmental Archaeology, Archaeological Parks. Proceedings of the International Archaeological Conference, Százhalombatta, 3-7 October 1996* (Archaeolingua, 9). Budapest: Archaeolingua Alapítvány, 217-223.
- Bookbinder, M.P., E. Dinerstein, et al. 1998. "Ecotourism's Support of Biodiversity Conservation." *Conservation Biology* 12.6, 1399-1404.
- Breznik, A. 2006. Archaeological Park: Activity of Reconstructing the Past. *Varstvo spomenikov/Journal for the Protection of Monuments* 41, 89-99.
- Breznik, A. 2014. *Management of an Archaeological Park*. Ljubljana: National Museum of Slovenia.
- Butler R., 1999. «Sustainable tourism: A state-of-the-art review». *Tourism Geographies*, 1.1, 7-25.
- Campbell, M. 1999. "Ecotourism in rural developing communities", *Annals of Tourism Research* 26.3, 534-553.
- Casson L 1995. *Το Ταξίδι στον Αρχαίο Κόσμο*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Cazes, G. H. 1989. «'Alternative tourism' - Reflections on an ambiguous concept», στο Singh, Theuns and Go 1989, 117-126.
- Cohen, E. 1989. «'Alternative tourism' - A critique», στο Singh, Theuns and Go 1989, 127-142.
- Cristea, A.-A. 2012. "History, Tradition and Continuity in Tourism Development in the European Area", *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences* 2, 178-186.
- Donohoe, H.M. and Needham, R.D. (2006) Ecotourism: the evolving contemporary definition', *Journal of Ecotourism* 5 (3) σσ. 192-210.
- Dumbraveanu D. 2007, «Principles and practice of sustainable tourism planning», *Human Geographies* 1.1, 77-80.
- Editors of UNWTO, (20++). "+++" *World Tourism Barometer, UNWTO* vol. ? τεύχος περιοδικού, χρονολογία, σελίδες.
- Editors of UNWTO (2015) "Inbound tourism: short-term trends 2015", *UNWTO. World Tourism Barometer*, (13) October Issue, 1-6. Διαθέσιμο στο http://dtxtd4w6ox-qpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_barom15_05_october_excerpt_pdf, ανάκτηση 6.12.2015.
- European Commission 2002. *Using Natural and Cultural Heritage to Develop Sustainable Tourism in Non-traditional Tourist Destinations*, Brussels: Directorate-General for Enterprise, Tourism Unit.
- Fennell D.A. 2001. *Οικοτουρισμός*, Αθήνα: Έλλην.
- Gordon, B.M. 2003. «The Mediterranean as a Tourist Destination from Classical Antiquity to Club Med», *Mediterranean Studies* 12, 203-226.
- Gyr, Ueli 2010. *The History of Tourism: Structures on the Path to Modernity*, Europäische Geschichte Online, EGO. Mainz Inst. f. Europ. Geschichte.
- Herman G. 1987. *Ritualised Friendship and the Greek City*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Honey, M. 1999. *Ecotourism and Sustainable Tourism. Who Owns Paradise?*, Washington D.C: Island Press.
- Hopkinson, M. 2010. «Ο τουρισμός στη Νότια Ρόδο, επιπτώσεις και δυνατότητες ανάπτυξης». *Δωδεκάνησος*, Γ., 69-85.
- Juganaru I.-D., Juganaru, M. and Anghel, A. 2008. «Sustainable tourism types», *Annals of University of Craiova - Economic Sciences Series* 2.36, 797-804.
- Lindberg K., Engeldrum, D. and Wood, M.E. (επιμ.) 1998, *Ecotourism. A guide for planners and managers* 2. Vermont: The Ecotourism Society.
- Marchetti, N. 2008. «From excavation strategies to archaeological parks», στο Marchetti, N. & Thuesen, Ing. (eds) *ARCHAIA: Case Studies on Research Planning, Characterisation, Conservation and Management of Archaeological Sites*. Oxford: BAR International Series 1877.
- Mills, N. (1999). *From Archaeological Sites to the Creation of Thematic Museums and Parks. An Overview from Britain*. Università di Siena Press.
- McManus, P. 1999. "Archaeological parks: what are they?", *Archaeology International* 3, 57-59.
- National Park Service (NPS). 1997. *Cultural Resource Management Guideline #28*, NPS, Washington, D.C.
- Patarchanov P. 2012. «Role and Place of Alternative Tourism Development in Mountain Areas», *Journal of Settlements and Spatial Planning* Special Issue, 1, 149-155.
- Rabotić B. 2014. «Special-purpose travel in ancient times: 'tourism before tourism?», στο Skakun, M. (επιμ.), *Proceedings Book of the 2nd Belgrade International Tourism Conference (BITCO 2014): Thematic Tourism in a Global Environment: Advantages, Challenges and Future Developments*. Belgrade: College of Tourism, 99-114
- Richards, G. (επιμ.) 2007. *Cultural Tourism Global and Local Perspectives*, Binghamton, N.Y.: The Haworth Press.
- Rostow, W.W. 1960. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press
- Singh, T.V., Theuns, H.L., Go, F.M.. (επιμ.) 1989. *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt am Main.
- Srivastava S. 2015. «Archaeotourism: An Approach to Heritage Conservation and Area Development», *Global Journal of Engineering, Science & Social Science Studies* 1.2, 31-42.

- Stefanakis, M.I., Kalogeropoulos, K., Georgopoulos, A. and Bourbou, Ch. 2015. «The Kymissala (Rhodes) Archaeological Research Project (KARP): Multi-disciplinary experimental research and theoretical issues», in .C. Haggis and C.M. Antonaccio (eds.), *Classical Archaeology in Context. Theory and Practice in Excavation in the Greek World*, Walter de Gruyter, 259-314.
- Thuesen, Ing. 2008. «Towards an international agenda for agreeing on a standard policy of preservation, presentation and management of archaeological sites and parks», στο Marchetti, N. and Thuesen, Ing. (επιμ.) *ARCHAIA: Case Studies on Research Planning, Characterisation, Conservation and Management of Archaeological Sites*. Oxford: BAR International Series 1877, 23-29.
- Van Bodengraven, P. and Barten, M. 2011. *Walking on Rhodes*. Driebergen-Rijsenburg: One Daywalks Publ.
- Wallace, G. and Russell, A. 2004. "Eco-cultural tourism as a means for the sustainable development of culturally marginal and environmentally sensitive regions", *Tourist Studies* 4.3, 235-254.
- Weaver, D.B. and Lawton, L. 1999. *Sustainable tourism: A critical analysis* (Research report series), Cooperative Research Centre for Sustainable Tourism.
- Western, D. (1993). "Defining ecotourism". In K. Lindberg and D.E. Hawkins (eds), *Ecotourism: A Guide for Planners and Managers*, North Bennington, VT: The Ecotourism Society, 7-11.
- Zifferero, A. 2008. *From Archaeological Parks to the Enhancement of Archaeological Perspective: New Direction in Italian Heritage Management*. Roma: Dipartimento di Archaeologia e Storia delle Arti, Università Degli Studi di Siena Press.